

OSMANLI DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE KONYA'DA HALICILIK

Ahmet AYTAÇ*

Öz

Selçuklularla birlikte payitaht özelliği kazanan Konya aynı zamanda Anadolu'nun ilim, kültür merkezi olmuştur. Halı sanatı bakımından da Selçuklu ile başlayan ivme Osmanlı döneminde de devam etmiştir.

Konya'da lokal bir üretim söz konusu değildi. Ladik, Akşehir, Karapınar, Emirgazi, Sultanhanı vd ile Konya'ya bağlı her yerleşim yerinde kendi karakteristik özelliklerini taşıyan halı dokumacılığı vardı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri bu anlamda Konya halıcılığı ile alakalı çok sayıda belge ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Halı, Arşiv, Dokuma, Sanat, Osmanlı

OTTOMAN PERIOD TO PRESENT IN KONYA CARPET

Abstract

Konya which had gained the capital city feature during the Seljuks became a centre of science and culture in Anatolia. The acceleration on carpet industry that had started by Seljuks continued in the Ottoman Period as well. There was no local production in Konya. There were characteristic traditional carpet weaving industries in the towns of Konya such as Ladik, Akşehir, Karapınar, Emirgazi, Sultanhanı.and etc. The Prime Ministerial Ottoman Archive contains many documents on Konya carpet industry.

Keyword

Carpet, Archive, Weaving, Art, Ottoman

* S. Ü. Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya/Türkiye. aaytac@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

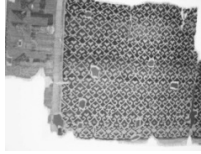
Halı ve kilim denilince tüm dünyada doğal olarak geçmişte bir kısmı “yaylak-kışlak” hayat sürmüş Türkler akla gelmekte, bu sanatın doğal olarak tüm dünyada Türklerle birlikte geliştiği kabul edilmektedir.

Bahattin ÖGEL, XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud’un, keçe için “kidhiz”, halı ve kilim gibi yere serilen şeylerin umumi adının ise “kiviz” olduğunu belirtmektedir. Altay Türkleri halı için “kebis”, Moğolların batı kolu Kalmuklar ise “kevis” adını kullanıyorlardı¹.

Türk halı sanatı, Türklerin 1071 yılında Anadolu’yu fethetmesiyle birlikte, gelişimini Anadolu’da sürdürmüştür: Anadolu-Türk halı sanatının temeli Orta Asya Türk halı sanatına dayanır: Türkler Orta Asya’dan Anadolu’ya geldiklerinde halı geleneğini de beraberlerinde getirmişlerdir².

Anadolu’da dokumacılık sanatı bakımından Konya oldukça önemli bir merkezdir. Anadolu ve çevresi Türk halı sanatının erken tarihli örneklerle kayda değer bir merkezi Konya’dır. Bilindiği gibi bu merkez Selçuklu ve Beylikler dönemine verilmiş erken tarihli halıları ile ünlüdür³.

Selçuklular döneminde Anadolu’ya yerleşen Türkmenler, Konya ve civarında yüzyıllardır el dokumacılığının eşsiz örneklerini vermişlerdir. Konya ortaçağdan başlayarak bu güne kadar el dokumalarıyla Türk sanatında önemli bir yer tutmaktadır.

Fotoğraf: 1, Konya Alâeddin Camii’nde bulunan Selçuklu halısı (İstanbul TİEM).

Türk dokumacılık tarihinin altın dönemi olarak kabul görmüş olan Selçuklu halılarının üretildiği şehir olma ayrıcalığı olan Konya’da günümüzde diğer pek çok yörede olduğu üzere, belirli bir merkezde standart bir düğüm - atkı kalitesinde, tipik, klasikleşmiş bir renk sistematığıyla halı ya da kilim dokunmamıştır⁴. Yörenin geniş coğrafyasında hemen hemen her köy ya da kasaba kendine özgü kalitesiyle, rengiyle, desen anlayışıyla üretim yapmıştır. Bu üretimlerin her biri üretildiği yerleşim yerinin adıyla anılır. Sille halı-

¹ ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş-3*, Ankara, 1978, s. 143-151.

² SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Türk Halıcılığı’na Dair En Eski Tarihi Kayıtlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Halıları Özel Sayısı*, İstanbul, S. 32, Ekim 1984, s. 44-51.

³ DENİZ, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, AKM Yay., Ankara, 2000.

⁴ AYTAÇ, Ahmet, “Konya Yöresi Halılarında Kandil Motifi (Yanışi)”, *İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı VI.*, Konya, Aralık 2003, s. 520-528.

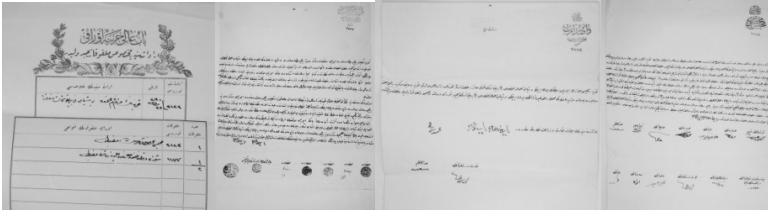

sı, Karapınar tülüsü, Obruk kilimi, Nuzumla halısı, Derbent halısı, Çiğil kilimi, vd. gibi. Ayrıca Doğanhisar-Ayaslar'da mekikli dokuma, Beyşehir, Akşehir gibi yerlerde hasır dokuma vardır. Geçmişten buyana el dokumacılığı sahasında sürekli bir merkez konumunda olan Konya günümüzde de bu önemini korumaktadır.

Türkiye'deki halıcılığı kimi bilim ve sanat adamları üç grupta toplamaktadırlar. Birinci guruba; Hereke, Sivas, Kayseri, Isparta gibi şehirlerde dokunan halılar girmektedir. Bu grupta belirtilen halıların çoğunluğunda desen XVII. yüzyıl klasik devir Osmanlı saray halılarının desen karakterine benzer natüralist yaprak, çiçek motiflerinden oluşmaktadır. İkinci grupta "yörük dokumaları" olarak da tanımlanan, hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan mobil toplulukların kendi ihtiyaçları için üretimleri vardır. Üçüncü guruba ise Yahyalı, Ayvacık, Ezine, Milas, Kula, Döşemealtı gibi yörelerin halıları dahil edilebilir. Bu gruptaki halıların başlangıcında günlük kullanım ya da çeyiz gibi bir amaca yönelik üretim söz konusudur. Konya dokumacılığı genel bir yaklaşımla bakıldığında görülecektir, bu gruplandırmada üçüncü guruba dahildir.

A.OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA'DA HALICILIK

Konya dokumacılığı Osmanlı döneminde de önemliydi. Osmanlı dönemi dokuma sanatı ve kültürü genellikle dönemin eserlerine bakılarak mercek altına alınmıştır. Ancak ağırlıklı olarak desen özellikleri bakımından veya bir şehir-bölge esas alınarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırma tekniği kullanılarak kültür tarihi bakımından yapılan çalışma sayısı fazla değildir. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle yörede ya da müzede dokumaların teknik, desen, vb. yönlerden incelenmesi temeline dayalı alan çalışmalarıdır. Osmanlı dönemi halı kilim ve kumaşları genellikle eser üzerinde yapılan incelemelere dayalı çalışmalardan ibarettir. Oysa Osmanlı dönemine ait dokumalarla alakalı pek çok belge vardır arşivlerde. Dolayısıyla arşivlerde Konya dokumacılığı ile alakalı da belgelere rastlanmaktadır.

Fotoğraf: 2. Fotoğraf: 3. Fotoğraf: 4. Fotoğraf: 5.

İradeler Tasnifi Meclis-i Mahsus defterleri, 147 dosya, 1330/Ra-07 gömlek numaralı, 1912 tarihli belgede “Konya merkezi civarında Meram nam mahalde yün ipliği ve şayak imaline mahsus bir fabrika inşası için Tombak zade Mehmed Murat Bey’e ruhsat itası”ndan bahsedilmektedir (Fotoğraf:2-3-4-5). Meclis-i Vükelâ Mazbataları defterleri, 227 dosya, 14 gömlek numaralı, 1912 tarihli belgede ise “Konya’da Meram mevkiinde de yün ipliği ve şayak imaline mahsus fabrika inşasına ruhsat verilmesi”nden bahsedilmektedir.

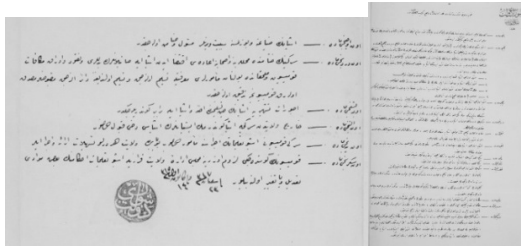
Fotoğraf: 6.

Fotoğraf: 7.

Fotoğraf: 8.

Maarif Nezareti Tasnifi Mektubi kalemî, 417 dosya, 15 gömlek numaralı, 1899 tarihli belge “Konya ve mülhakatında beş mektep ile bir halı tezgâhının resmi açılışlarının yapıldığı” hakkında bilgi vermektedir (Fotoğraf:6-7-8).

Ayrıca Osmanlı son döneminde Konya’da açılan bir halı sergisi de bu sektörün devlet eliyle teşvik edildiğinin bir göstergesidir. Konya Valisi eliyle ve sarayın oluru ile Konya’da bir halı sergisi tertip edildiği bu kapsamda halı-kilim yarışması yapıldığı ile alakalı pek çok resmi evrak düzenlendiği de tespit edilmiştir⁵.

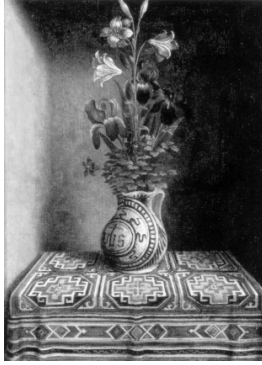
Fotoğraf: 9-10.

⁵ AYTAÇ, Ahmet, “Selçukludan Günümüze Konya’da Halıcılık ve Konya Etnoğrafya Müzesi’nden Bir Grup Halının Değerlendirilmesi”, *Konya İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı V.*, Konya, 2002, s. 305-314; ÖNDER, Mehmet, “Gazete Halı”, *Türk Edebiyatı Dergisi, Halı Kongresi ve Edebiyatımızda Halı Sayısı*, 1984, s. 27-28; MUŞMAL, Hüseyin, “1901 Yılında Konya’da Açılan Halı-Kilim Sergisi ve 1899 Tarihli Sergi Talimatnamesi”, *Ş. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi Bildirileri*, Konya, 2007, s. 241-248.

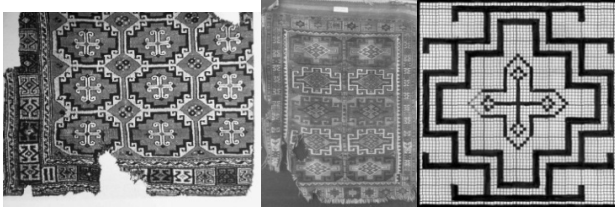

Yıldız Defteri, Sadaret Resmi Maruzat defteri, 105 dosya, 28 gömlek numaralı, 1883 tarihli belgede “*Sanayi-i dahiliyenin terakkisi için Konya’da bir halı ve kilim sergisi küşadı*”ndan bahsetmektedir (Fotoğraf:9-10).

Geçmiş dönemlerde Türk halıları, Avrupa prenslerinin zenginlik göstergeleri haline gelmiş ve zamanın ressamlarına halılarıyla birlikte tablolarını yaptırmışlardır. Washington Tekstil Müzesi’ndeki eşsiz koleksiyonun içerisinde de bu halılar vardır. Kimi Konya halılarının Avrupalı ressamların tablolarında tasvirlendiği de bilinmektedir.

Fotoğraf: 11.

Fotoğraf: 12-13, Konya- Küçükmuhsine halısı (Koyunoğlu Mz.). Çizim: 1.

Flaman ressam Hans MEMLING tarafından 1490 yılında yapılan “*Çiçekli Natürmort*” isimli tablo 22,5x29,2 cm ölçülerindedir. Meşe ağacı pano üzerine yağlı boya olup, Madrid Bornemisza koleksiyonundadır. Dış küçük bordüründe su yolu şeklinde küçük çengeller yer alırken, büyük bordürde geometrik yanışlar sıralanmaktadır. Ancak ressamın büyük bordürü resimlerken biraz değişiklik yaptığı ihtimaline de dikkat edilmelidir. Orta kompozisyon alanı ise karelere bölünmüş olup, karelerin içlerine sekizgenler yerleştirilmiştir. Sekizgenlerin içerisinde kademeli, kancalı (çengelli) beyaz renkli ejder figürü yer almaktadır (Çizim:1). Bu tip desen şeması genellikle Kafkas halılarında görülür. Ancak Anadolu yürüklerinin batıdan doğu Anadolu’ya kadar geniş bir alanda buna benzer kompozisyonları bugün dahi dokudukları bilinmektedir. Benzer kompozisyonlara Konya ve civa-

rında da sıklıkla rastlanır. Desen itibarıyla Kafkas halılarına benzemekle birlikte Konya halısı tasviridir. Benzer örneklerinden bir tanesi günümüzde Konya Etnoğrafya Müzesi'ndedir (Fotoğraf: 10-11).

Konya'da, XVII. yüzyıl sonu, XIX. yüzyıl başından itibaren mahalli halı geleneklerinde, farklı üsluplar görülmeye başlar. Farklı üsluplara ilk örnek olarak XVIII. yüzyıldan itibaren Ladik ve Karapınar'da belirginleşen halıcılık faaliyetleri ve erken dönem Konya halıları dahil edilebilir. Karaman, Taşpınar, Arısama, Sızma, Cihanbeyli, Obruk, Keçimuhsine ve Nuzumlu'da belirginleşen mahalli desen farklılıkları; XX. yüzyıla kadar sürerek, hem etnografik eser hem de ticari emtia olma özellikleriyle önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Konya halıcılık bölgelerini, İnce ve Ereğli, Ladik ve Kavak'ta yapılan halılarla birlikte oldukça genişletebilmek de mümkündür. Desen ve dokuma farklılıkları ile Konya dokuma bölgeleri sayı olarak yirminin üzerindedir.

B. GÜNÜMÜZDE KONYA'DA HALICILIK

Günümüzde Konya Ticaret Odası Meslek Grupları Nisan 2002 raporu verilerine göre günümüze kadar faaliyetini tamamlamış ya da halen faaliyetlerini sürdüren merkezde 230 halı imal eden-satan olduğu bilinmektedir. Konya dokumacılığını ilçeleriyle beraber bir bütün olarak görürsek kayıt dışı işletmeler haricinde bile rakamın daha da büyüyeceği anlaşılmaktadır.

Konya Müzeler Müdürlüğü ekspertiz raporlarına göre, toplam metre-kare tutarı tespit edilememekle birlikte 2001 yılında, 2763 adet yün halı, 1 adet ipek halı, 599 adet tülü, 1946 adet kilim ve 11 adet cicim Konya'dan yurt dışına ihraç edilmiştir. İhraç olan bu mamüllerin müze kayıtlarına göre tamamının metre kare tutarı belli olmamakla birlikte, yukarıda adetleri belirtilenlerin bir kısmının metre kare tutarı ise şu şekildedir: İhraç olan 2763 adet yün halıdan 306 adedi 594,1 metre kare, 599 adet tülüden 385 adedi 971,34 metre kare, 1946 adet kilimden 1011 adedi 2857 metre karedir. Konya'da satışı yapılan ancak gümrük çıkış işlemleri diğer illerden yapılanlar ve yerli pazara arz olunan imalat miktarı ise bu rakamların dışındadır.

Konya Ticaret Odası kayıtlarına göre ise 2001 yılında toplam 163,409 kilogram ağırlığındaki halı ve dokunabilir yer kaplaması madde 1.236.918 dolar karşılığında ihraç edilmiştir.

Ayrıca son yıllarda üniversite ve yerel yönetimlerin öncülüğünde bölgede Cihanbeyli Kilim Üretim projesi, Hotamış Türkmen Kilimi Üretim Projesi, Hereke Tarzı Akşehir İpek Halı Üretim Projesi, İlgin-Çiğil Kilimi Üretim ve Dokuma Projesi gibi adımlarda atılmıştır.

Konya günümüzde müzelerinde barındırdığı dokumalarıyla da zengin bir koleksiyona sahiptir. Konya Etnoğrafya, Mevlâna, İ. Koyunoğlu Müzele-ri'nin dokuma seksiyonları Selçukludan günümüze Konya vd yörelerin kumaş, halı, kilim gibi dokuma türleri bakımından oldukça kalabalık bir envantere sahiptirler.

SONUÇ

Konya bölgesinde Selçuklularla başlayan halı dokumacılığı bakımından günümüze kadar önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur. Selçuklu-larla birlikte bölgeye gelen Türkmenlerin dokuma kültürlerini burada yüz-yıllardır devam ettirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla Konya ortaçağdan başlayarak bu güne kadar el dokumalarıyla Türk sanatında önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlı döneminde halıcılıkla alakalı yün iplik atölyelerinin varlığı, ha-lı sergileri ve yarışmalarının tertip edildiği arşiv belgeleriyle netlik kazan-maktadır. Ayrıca yabancı ressamların tablolarında tasvirlenecek kadar ilgi çektiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde ise geleneksel hayat biçimlerinin terk edilmesi ya da deği-şikliğe uğraması gibi nedenlerle üretim ülke genelinde olduğu üzere Kon-ya'da da azalmakla birlikte bölgede yerel üretimlerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu kısmi üretim ticarete de halen yansımakta ve gerek yurt içi gerekse yurt dışına halı üretimi ve satışı bölgede devam etmektedir.

Selçukludan beri Anadolu'da önemli bir dokuma merkezi olan Kon-ya'da ki müzelerin envanterlerinde de yöreye özgü geçmiş yüzyıllara ait örneklerin olduğu ve üretime yönelik bölgesel projelerin son dönemlerde hayata geçirildiği ve bu projelerin örnek/model teşkil eden özelliklerinin de olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, Ahmet, "Konya Yöresi Halılarında Kandil Motifi (Yanışı)", *İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı VI*, Konya, Aralık 2003, s. 520-528.
- AYTAÇ, Ahmet, "Selçukludan Günümüze Konya'da Halıcılık ve Konya Etnoğrafya Müzesi'nden Bir Grup Halının Değerlendirilmesi", *Konya İpek Yolu Dergisi Konya Kitabı V*, Konya, 2002, s. 305-314.
- DENİZ, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, AKM Yay., Ankara, 2000.
- MUŞMAL, Hüseyin, "1901 Yılında Konya'da Açılan Halı-Kilim Sergisi ve 1899 Tarihli Sergi Talimatnamesi", *S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi Bildirileri*, Konya, 2007, s. 241-248.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş-3*, Ankara, 1978, s. 143-151.
- ÖNDER, Mehmet, "Gazete Halı", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Halı Kongresi ve Edebiyatımızda Halı Sayısı, 1984, s. 27-28.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Türk Halıcılığı'na Dair En Eski Tarihî Kayıtlar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Türk Halıları Özel Sayısı, İstanbul, S.32, Ekim 1984, s. 44-51.